

Dit boek is een roman. Als literair werk haakt het in veel passages in op ware gebeurtenissen en personen uit de hedendaagse geschiedenis en verbindt deze met fictieve beschrijvingen en fictieve personen. Dit betreft ook en in het bijzonder nauwkeurige beschrijvingen van persoonlijke gebeurtenissen of motieven en overwegingen. Deze dienen ter verduidelijking van motieven en intenties van de geobjectiveerde karakters en zijn daarom in artistiek opzicht onontbeerlijk en noodzakelijk.

NERGENS HAD EEN GOD ZIJN SPOREN NAGELATEN. Niet dat die lang bewaard zouden zijn gebleven in het Brandenburgse zand. Nergens een Romeinse tempel, amfitheater, slotruïne of kathedraal om te getuigen van mythische grootsheid. Naar heiligengraven zou je tevergeefs zoeken, maar wie zocht daar ook naar? De graftombe van de Hohenzollerns was vanwege renovatiewerkzaamheden gesloten. En afgezien van een paar deskundigen was toch al niemand meer op de hoogte van namen en daden van het vroegere geslacht van overheersers. *O, koning van Pruisen, jij grote potentaat / wat zou de vreugde groot zijn als je snel je troon verlaat.* Hier en daar sierde rococo in de stijl van Frederik de Grote het stadsbeeld, Deutscher Dom, Französischer Dom, een operagebouw, een zomerpaleis, best aardig uitgevallen, verder de Griekse dromen van Schinkel, aansluitend historiserende pracht en praal, gebouwd in opdracht van de laatste keizer. Wilhelm II stierf in 1941, nadat hij na een verloren wereldoorlog was afgezet en zijn verdere leven in ballingschap in Nederland had doorgebracht. Het

Derde Rijk was er niet rouwig om. Van de Führer kreeg slechts een compacte delegatie toestemming om de reis naar de bijzetting in bezet gebied te maken. Op totale oorlog volgde totale verwoesting. Wederopbouw volgens de normen van het socialistische of kapitalistische realisme, *Opgestaan uit de ruïnes*, Siemens, AEG, VEB, LPG; arbeiderspaleizen, sociale woningbouw, de autovriendelijke stad, *form follows function*. Eens in de zoveel tijd sloegen staatsraadvoorzitters en Amerikaanse presidenten elkaar om de oren met oneliners van blijvende eeuwigheids-waarde. *Niemand hat die Absicht, eine Mauer zu errichten. Ich bin ein Berliner. Mr. Gorbachev, tear down this wall!* De Vreedzame Revolutie, waar niemand van tevoren een perronkaartje voor had gekocht.¹ *Wir sind das Volk. Wir sind ein Volk. Deutschland einig Vaterland.* Onlangs had *das eine Volk* zichzelf getrakteerd op een namaakpaleis, opgetrokken uit met zandsteen bekleed gewapend beton, KAMA JAJA JIPPIE JIPPIE JEEY!!!, adelaars, profeten, helden als gevelornamenten, omwille van de goede oude tijd. Op de koepel prijkte een kruis, met daaronder rondom het inschrift: EN DE ZALIGHEID IS IN GEEN ANDER, WANT ER IS ONDER DE HEMEL GEEN ANDERE NAAM ONDER DE MENSEN GEGEVEN, EN ELKE TONG ZOU

1 Verwijzing naar een citaat van Lenin: 'Revolutie in Duitsland? Dat wordt nooit iets, als die Duitsers een station willen bestormen kopen ze eerst een perronkaartje!'

BELIJDEN DAT JEZUS CHRISTUS DE HEERE IS, TOT HEERLIJKHEID VAN GOD DE VADER. OPDAT IN DE NAAM VAN JEZUS ZICH ZOU BUIGEN ELKE KNIE VAN HEN DIE IN DE HEMEL, EN DIE OP DE AARDE, EN DIE ONDER DE AARDE ZIJN. Tegenwoordig was nog maar 13 procent van de bewoners van Berlijn protestants en 7,5 procent katholiek; orthodoxen, baptisten en Jehova's getuigen telden statistisch gezien amper mee. Aankondigingen van de apocalyps en de meteen daaropvolgende wederkomst van Jezus waren na de teleurstellingen rond de eeuwwisseling nog maar zelden te horen, ondanks de oorlog die aan de horizon werd gevoerd. Raketten sloegen in in Lviv, voorheen Lemberg, en dicht bij de Poolse grens. Twintig kilometer verder naar het westen en de NAVO zou uiteenvallen. De banden tussen Washington en Moskou waren verbroken, werd er gezegd, maar twee dagen eerder had het bericht de ronde gedaan dat de Amerikaanse veiligheidsadviseur regelmatig in gesprek was met zijn Russische collega om het risico van een nucleaire escalatie te verlagen. Was het bericht uitgelekt, openbaar gemaakt of gelanceerd? Moest het geruststellen of angst aanwakkeren? Wie had er profijt van, wie kon het schaden? Zoals altijd sneuvelde de waarheid als eerste in een oorlog, desalniettemin geloofden de mensen vurig in de propaganda van beide zijden: *Als we hem nu niet op zijn grenzen wijzen laat Poetin zijn troepen tot aan de Elbe oprukken; Amerikaanse agrarische bedrijven hebben zich allang verzekerd van uitgestrekte territoria in Oekraïne;*

zonder Oekraïne als vazalstaat krimpt Rusland tot een regionale macht; natuurlijk heeft Amerika laboratoria voor biowapens in Oekraïne. Daken en muren van huizen waren instabiel geworden. Men vreesde gastekorten, stroomuitval, sabotage van cruciale infrastructuur; wereldwijd voedselgebrek, economische crisis, inflatie. Misschien kwamen er na een granaatslag binnenkort weer enorme hoeveelheden radioactiviteit vrij uit de ruïne van de reactor in Tsjernobyl, zou de onderbreking van de energievoorziening in de centrales van Zaporizja tot een worstcasescenario leiden. Dan was het gedaan met zandkastelen bouwen in de speeltuin, zomerconcerten in Tiergarten, paddenstoelen plukken en wild op de menukaart.

Ik ben hier al een week, maar heb nog steeds moeite met de gewelddadigheid van de architectuur: het onvriendelijke grijs van de muren, het onverschillige grijs van de vloer, daarboven het met sterren versierde Pruisisch blauw van het neoromaanse tongewelf, het enige stukje wilhelminische kitsch dat de Iraanse toparchitecte Sahra Hamid intact had gelaten toen ze de kerk uit de gründerzeit renoveerde. Onverbiddelijk licht. Nergens houvast. Hoe kon je daar weerstand aan bieden, hoe moest je je daarin staande houden? Vroeger lagen hier de laatste katholieken uit de wijk op hun knieën, waarna orthodox-protestante opwekkingspredikers hun gelovigen angst inboezemden met het vuur van de hel. Misschien had ik op de geschiedenis van deze plek moeten ingaan?

Topografie van de angst: een commentaar op kerkelijke psychoterreur, misbruik, homofobie en misogynie. Om nog maar te zwijgen van de misdaden van christelijke missionarissen in Afrika, Zuid-Amerika en Oost-Azië. Toen de kerk werd gebouwd, koesterde het keizerrijk de droom dat het tot de kring van koloniale machten zou opklimmen, dat het nieuwe rijkdom en glans zou verwerven door mensen en bronnen in het mondiale Zuiden uit te buiten. De maatregelen die werden doorgevoerd om van het godshuis een galerie te maken, hebben het karakter van het geheel weliswaar ingrijpend veranderd, en het is ongetwijfeld een goede zet geweest om een Iraanse architecte de opdracht te geven, maar de paar jaar waarin het gebouw nu als tentoonstellingsruimte in gebruik is zijn nauwelijks genoeg om de besmette historie uit de muren te krijgen. Tot nu toe heeft geen van de kunstenaars^{*2} die hier exposeerden stelling geno-

2 Noot van vertaler: Fabian ‘gendert’, dat wil zeggen dat hij gebruikmaakt van het Gendersternchen om aan te geven dat alle genders bedoeld zijn (in het Duits: Leser*in, Kolleg*in, Darsteller*in). In het Nederlands zouden we dat bijvoorbeeld kunnen weergeven met v/m/x, maar om de tekst niet te rommelig te maken en het oorspronkelijke sterretje te behouden heb ik er bij woorden die ook een vrouwelijke variant hebben voor gekozen om alleen het gendersterretje (*) te gebruiken, waarmee dus alle genders worden bedoeld.

men, in hun werk of in een kritisch commentaar.

Ik heb pauze nodig, afstand. Zitten, een sigaret draaien. De kruk zit niet fijn. Om te roken zou ik naar de binnenplaats moeten gaan. Ik ben te uitgeput om daar in m'n eentje te gaan staan.

Deze expositie in Galerie Konrad Raspe – de eerste grote presentatie van mijn werk in een belangrijke galerie – zou, als alles goed gaat, van mij als getalenteerd nieuwkomer een kunstenaar van wereldformaat kunnen maken. De paar verzamelaars die de afgelopen jaren objecten van me hebben gekocht verheugen zich waarschijnlijk al op de exponentiële waardeestijging van hun investering.

Natuurlijk wist ik van tevoren waar ik ja op zei. Theoretisch. Iets weten betekent niet dat je het ook begrijpt; iets begrijpen betekent nog niet dat je de emotionele gevolgen kunt overzien. Ik ben absoluut niet in staat om te beoordelen of de installatie die ik de afgelopen zes dagen hier heb opgebouwd goed is, of ze wel in de tijd past, of ze zich misschien niet al te zeer in dienst stelt van het door de oorlog verduisterde heden en als politiek statement wordt gelezen – in welke richting dan ook.

Ik heb behoefte aan een frisse blik, alsof ik de objecten voor het eerst zie. Voor me ligt een verlaten slagveld uit de vorige eeuw: lichamen van hout, ijzer, leer in de vorm van nagebouwde turnbokken en -paarden, springkasten en zandzakken. Kada-vers die hun ledematen uitstrekken naar het blauwe gewelf, verminkt door inkepingen die op wonden

lijken, openbarstende gezwellen, woekerend littekenweefsel. Sommige ingrepen vallen pas na twee keer kijken op, brengen een schok teweeg bij de toeschouwer*. Dat zei Konrad tenminste, en die kan het weten, anders kan hij de spullen niet verkopen: 'Voordat de sentimentaliteit haar intrede doet slaat het vertrouwde om in het monstrueuze – dat is het geweldige aan jouw werk, Fabian.' – En zijn assistente, Maren Gerstäcker, had daaraan toegevoegd: 'Ik moet steeds aan een foto denken die op school in mijn geschiedenisboek stond: dode paarden na een gifgasaanval ergens in Frankrijk of België, helemaal opgezwollen, alsof ze op het punt stonden uit elkaar te barsten. *Really disturbing*.'

Toen we de tentoonstelling planden, anderhalf jaar geleden, tussen de derde en vierde coronagolf, werd er gezegd dat met de vaccinaties de normaliteit terug zou keren. Destijds had ik iets heel anders voor ogen gehad: een donker landschap van sportzalen, opgeroepen beelden van een jeugd op het platteland, autofictionele herinneringskamers, een postvirale nachtmerrie van monumentale verlatenheid, met daarin de ontroostbaarheid van de dingen die zijn achtergebleven, geïsoleerd, ontdaan van hun nut nadat de mensen het land hebben verlaten.

Alle objecten zijn volgens mijn instructies en onder mijn toezicht door ambachtslieden in Marrakesh vervaardigd. Daar weten de mensen hoe je dierenhuiden verwerkt, hoe je leer in elke gewenste vorm kunt brengen. Maar die vroegen zich natuur-

lijk hoofdschuddend af waarom deze zonderlinge Duitser kapitalen uitgaf aan voorwerpen zonder enig nut – pure verspilling van materiaal, wat hen betrof. Maar ze deden wat ik vroeg, en goed ook. Met de timmerlieden en smeden die verantwoordelijk waren voor de onderconstructies – die poten, voeten en gewrichten moesten maken –, waren er aan één stuk door problemen. Het ontbrak hun aan perfectionisme. Zodra iets ook maar een beetje functioneerde waren ze al tevreden. Steeds opnieuw moest ik foto's van oude turntoestellen laten zien om op een of andere manier duidelijk te maken dat een scharnier, een uitschuifbare geleiderail of een oppervlak niet alleen een functie moest hebben, maar dat het ook om een bepaalde uitdrukingskracht ging: de metalen en houten elementen moesten een dystopisch tintje aan het werk geven, een speciale sfeer tussen het op het verleden gerichte belang van het oude handwerk en de sadistische obsessies van een totalitair regime uit de toekomst.

Nog altijd hangt de geur van plantaardige looistoffen in de lucht, in combinatie met het ledervet dat ik in de oppervlakken masseer nadat ik ze, hardhandig maar zonder dat het materiaal al te grote schade oploopt, met staalwol en schuurpapier heb behandeld – een kunstmatig versneld verouderingsproces om een historiciteit te suggereren die er niet is.

‘Het is veel intenser dan dat wat je oorspronkelijk van plan was,’ zegt Konrad. Op hetzelfde moment voel ik zijn hand op mijn schouder. ‘Dat was ook heel

erg indringend, daar wil ik niets aan afdoen. Maar nu blijft het geheel niet meer bij je eigen herinneringen hangen, maar slaat het een brug naar het heden. Je kunt het als commentaar op de actuele situatie lezen, tegelijkertijd gaat het veel verder, roept het haast archetypische beelden op die zich gedurende millennia in het collectieve onderbewustzijn hebben gegrift. In feite begint het allemaal bij Kaïn en Abel. En dan nog dat duister erotische element dat latent doorklinkt.’

Ik heb vertrouwen in Konrad Raspe – zijn haar-scherpe blik, zijn bevlogenheid, en de nauwkeurigheid waarmee hij onder woorden brengt wat hij voelt of ziet. Ik zou hem graag willen geloven als hij zegt dat mijn werk van een bijzondere, unieke kwaliteit is. Maar wat er in de galerie is overgebleven van mijn oorspronkelijke visie staat me domweg niet aan. Isolatie, leegte en stilte hadden de bepalende elementen moeten zijn. *Lucht en leegte, alles is leegte* staat op de uitnodiging. Ik had de vrijwel onmerkbare bewegingen van de luchtmoleculen tussen de lichamen voelbaar willen maken; ze willen sturen, geleiden, bundelen, zodat in de toeschouwer de behoefte ontstaat om rustig te gaan zitten, naar de eigen ademhaling te luisteren, rust te vinden in het aangezicht van het verlies. De waarnemingen, gevoelens en gedachten van een mens die zich volledig heeft teruggetrokken, rust neemt, tot zichzelf komt, zich overgeeft aan de nachtmerries en monsters die oprijzen uit zijn diepste wezen; die in dat proces voorwerpen, proporties,